

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ 25 ΜΑΪΟΥ 2012

A1.

Ο Κωνσταντίνος Καβάφης, μολονότι δέχτηκε αρκετές επιδράσεις από σημαντικά λογοτεχνικά ρεύματα (Ρομαντισμός, Παρνασσισμός, Συμβολισμός, ποιητικός Ρεαλισμός), σταδιακά διαμόρφωσε την προσωπική του «φωνή», μια ποίηση πραγματικά ιδιότυπη. Πρόκειται για την ποίηση που απορρίπτει τον παραδοσιακό λυρισμό και προκρίνει τον εσωτερικό και την πεζολογία. Παράλληλα, ανάμεσα στ' άλλα βασικά χαρακτηριστικά της ποίησής του, εντοπίζουμε τη λειτουργία των συμβόλων και την ιδιότυπη γλώσσα του. Πρόκειται για τη γλώσσα των Ελλήνων της Αλεξάνδρειας, δημοτική εμπλουτισμένη με τύπους λόγιους και Κωνσταντινουπολίτικους.

α) Πεζολογία: Η πεζολογία προκύπτει από τους μετρικούς παρατονισμούς, το «σπασμένο» ίαμβο, τις εκφράσεις της καθημερινής ομιλίας (άλλωστε, το θέμα του ποιήματος είναι ένα κοινό πρόβλημα που αφορά όλους τους ανθρώπους), την έλλειψη ομοιοκαταληξίας, το διασκελισμό, το λιτό ύφος, τα ελάχιστα σχήματα λόγου. Για παράδειγμα, επιλέγοντας τους δύο πρώτους στίχους του ποιήματος: «Το γήραςμα του σώματος και της μορφής μου/ είναι πληγή από φρικτό μαχαίρι», αντιλαμβανόμαστε τόσο το ύφος της καθημερινής ομιλίας, όσο και την ανισοσυλλαβία των στίχων.

β) Ιδιότυπη γλώσσα: πρόκειται για την ιδιότυπη γλώσσα του Κ. Καβάφης, στην οποία συνδυάζονται τύποι λόγιοι, δημοτικοί και Κωνσταντινουπολίτικοι ιδιοματισμοί. Σαφώς κυριαρχεί η δημοτική, ωστόσο σ' αυτό το ιδιόμορφο κράμα «λέξεις και εκφραστικοί τρόποι από την καθαρεύουσα δίνουν στη γλώσσα του ένα ιδιαίτερο χρώμα διανοητικότητας, υπογραμμίζουν την αφοριστικότητα του λόγου και έντεχνα τονίζουν τον ιστορικό και μυθολογικό καμβά των ωρίμων ποιημάτων (Σόνια Ιλίνσκαγια). Παράλληλα, η, σχεδόν, «άχρωμη» διατύπωσή του διαμορφώνει ένα πεζολογικό ύφος, που καταδεικνύει την πρόθεση του ποιητή ν' αποδώσει με σαφήνεια και ρεαλιστικότητα την πραγματικότητα.

- **δημοτική** → «που κάπως ξέρεις από φάρμακα»

- **λόγιοι τύποι** → «Εις σε προστρέχω ...», «νάρκης του άλγους δοκιμές, εν Φαντασία και Λόγω»

- **ιδιοματικοί τύποι Κωνσταντινούπολης/ Αλεξάνδρειας** → «που κάμνουνε...»

γ) Χρήση συμβόλων: Συχνά στην ποίηση του Κ. Καβάφης εντοπίζουμε μία συμβολική διάθεση, προκειμένου να εκφράσει ο ποιητής έμμεσα και ίσως περισσότερο υποβλητικά τον εσωτερικό του κόσμο, ενδόμυχες σκέψεις και ιδέες ή, μέσω αυτών, να καυτηριάσει τα κακώς κείμενα της δικής του εποχής. Στο συγκεκριμένο ποίημα εντοπίζουμε στον τίτλο την αναφορά του Κ. Καβάφης στο κρατίδιο της Κομμαγηνής, που λειτουργεί ως

σύμβολο της παρακμής μιας άλλοτε ακμάζουσας περιοχής «που έσβησε σαν το μικρό λυχνάρι» («Τελευταίος Σταθμός», Γ. Σεφέρης). Κατ' επέκταση, η Κομμαγηνή συμβολίζει τη φθορά του χρόνου, τη φθορά που προκαλούν τα γηρατειά «στο σώμα και στη μορφή» του ποιητή. Το ίδιο συμβολιστικό περιεχόμενο έχει, άλλωστε και η φράση «φρικτό μαχαίρι» του δεύτερου στίχου.

B1.

Η πρώτη παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε για τον τίτλο του ποιήματος είναι ότι πρόκειται για έναν από τους εκτενέστερους τίτλους που χρησιμοποίησε ποτέ ο Καβάφης στα ποιήματά του. Ο τίτλος αποτελεί βασικό στοιχείο για την προσέγγιση του ποιήματος. Ορίζει το ψευδοϊστορικό πλαίσιο, στήνοντας μια σκηνή, ένα ρεαλιστικό περίγραμμα, για να τοποθετηθεί η ποιητική του αφήγηση. Ήδη με την πρώτη λέξη του τίτλου (μελαγχολία), που καλύπτει σχεδόν όλο το περιεχόμενο του ποιήματος, φαίνεται η ψυχολογική φόρτιση του ποιητή, που υφαίνεται γύρω από την «πληγή» που άνοιξε ο χρόνος και συνδέεται με τον πόνο που αυτή προκαλεί.

Παράλληλα, ο Καβάφης επιλέγει ένα φανταστικό πρόσωπο, με το οποίο ταυτίζεται, προκειμένου να περιγράψει την οδύνη του για τη φθορά που επιφέρει ο χρόνος. Το πρόσωπο παρόλο που είναι φανταστικό, δεν είναι τυχαίο το όνομά του. Το Ιάσωνος προερχόμενο από το αρχαίο ρήμα ιάομαι - ιώμαι σημαίνει θεραπεύω, γιατρέυω. Έτσι, ο ποιητής - γιατρός (ως υπηρέτης της Ποιητικής τέχνης του) θεραπεύει τους άλλους, όχι όμως τον εαυτό του προσδίδοντας τραγική διάσταση (λεκτική ειρωνεία). Το Κλεάνδρου προερχόμενο από τον αρχαίο τύπο Κλέα - ανδρός σημαίνει έναν γόνο ένδοξου, επιφανούς ανδρός, ευγενικής καταγωγής. Το τραγικό επιτείνεται καθώς το ψευδοϊστορικό πρόσωπο υφίσταται τη φθορά του χρόνου με τους ίδιους όρους (λεκτική ειρωνεία), καθώς ο χρόνος επιφέρει αλλοιώσεις στον άνθρωπο κάθε κοινωνικής τάξης.

Η λέξη ποιητού αποτυπώνει την ιδιότητα του ψευδοϊστορικού προσώπου υποβάλλοντας την αίσθηση του ευαίσθητου, αισθαντικού, εύθραστου ανθρώπου. Ο Ιάσων Κλεάνδρου τοποθετείται στην Κομμαγηνή, ένα άλλοτε (164π.Χ. - 72μ.Χ.) ανεξάρτητο κρατίδιο στα Βορειοανατολικά της Συρίας και ως το 638μ.Χ., οπότε καταλήφθηκε από τους Άραβες, τμήμα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η ιστορική αναφορά του τίτλου 595 μ.Χ., είναι μια χρονολογία που αποπνέει την ατμόσφαιρα της παρακμής, καθώς το έτος αυτό, 43 χρόνια πριν από την οριστική απώλεια της Βυζαντινής Κομμαγηνής συνδέεται με την εποχή της παρακμής των ελληνικών κοινοτήτων της Μέσης Ανατολής. Η Κομμαγηνή λοιπόν λειτουργεί σα σύμβολο παρακμής μια άλλοτε ακμάζουσας περιοχής (γίνεται αναφορά και στον τελευταίο Σταθμό του Σεφέρη), ένα φόντο που συνάδει με τη φθορά του ποιητή. Το ποίημα εξάλλου ανήκει στην ώριμη περίοδο του ποιητή και τα σημάδια του χρόνου είναι εμφανή πάνω του.

Η ύπαρξη ιστορικών στοιχείων στον τίτλο (το πρόσωπο του Ιάσωνος Κλεάνδρου, τόπος: Κομμαγηνή, χρόνος: 595 μ.Χ.) προσδίδουν αντικειμενικότητα, αληθοφάνεια, διαχρονικότητα και πειστικότητα στο ποίημα, στοιχεία, που θα εξέλειπαν, αν ο τίτλος ήταν Μελαγχολία ποιητού.

Αξίζει να αναφερθεί η εξαντλητική λεπτομέρεια στις αναφορές του τίτλου π.χ. ο δραματικός χρόνος 595 μ.Χ. (όχι 600) – ακριβολογία ως χαρακτηριστικό του παρνασσιισμού, η προσεγμένη στίξη (άνω τελεία) του τίτλου, που προβάλλει τα μέρη από τα οποία ανανεώνει τη λέξη (Μελαγχολία) μέσα στη διαχρονική διάσταση και το ξάφνιασμα του μεγάλου τίτλου (Διαλησμάς)

Ας τονιστεί πως το ποίημα σε πρώτη γραφή (1918) είχε το μονολεκτικό τίτλο Μαχαίρι, επειδή όμως αποκάλυπτε εξαρχής το πρόβλημα του Καβάφη αντικαταστάθηκε από το μακροσκελή τίτλο της έκδοσης του 1921.

B2.

Τα εκφραστικά μέσα του ποιήματος είναι λιγιστά, καθώς ο Κ. Καβάφης δεν είναι ο ποιητής των εκφραστικών υπερβολών και των λυρικών εξάρσεων. Αντίθετα, προτιμά το πεζολογικό ύφος, τη στοχαστική διάθεση, την υποβλητική ατμόσφαιρα. Τέσσερα εκφραστικά μέσα που μπορούμε να επισημάνουμε στο ποίημα είναι τα εξής:

α) Μεταφορά → «φρικτό μαχαίρι»: η επιλογή του επιθέτου «φρικτός» (μοναδικό επίθετο στο ποίημα) είναι χαρακτηριστική για το νόημα που μεταδίδει στον αναγνώστη. Μέσω αυτού, λοιπόν, συνειδητοποιούμε ότι η οδύνη και η απογοήτευση του ποιητή είναι τόση, ώστε αντιλαμβάνεται τις επιπτώσεις της γήρανσης σαν «πληγή από φρικτό μαχαίρι». Μάλιστα, ο συνδυασμός του επιθέτου με το ουσιαστικό «μαχαίρι» διαμορφώνουν ένα συμβολιστικό περιεχόμενο που μας παραπέμπει στη φθοροποιό επενέργεια του χρόνου για την οποία ο ποιητής αισθάνεται έντονη θλίψη, αλλά και αποτροπιασμό.

β) Επαναλήψεις λέξεων: η λέξη «πληγή» επαναλαμβάνεται στο ποίημα τρεις φορές. Όχι τυχαία, βέβαια, καθώς είναι μία «έντονη» λέξη, με την οποία αποτυπώνεται με χαρακτηριστικό τρόπο η φθαρτότητα και θνητότητα των ανθρώπων και με την επανάληψη τονίζεται η ένταση του αισθήματος του πόνου. Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι η πληγή αποτελεί την ενδεικτικότερη μορφή φθοράς στο ανθρώπινο σώμα.

γ) Προσωποποίηση: «Εις ... προστρέχω Τέχνη της Ποίσεως»: ο ποιητής απευθύνεται σε β' πρόσωπο προς την ποίηση (αποστροφή λόγου), η οποία έτσι προσωποποιείται. Προφανώς, ο Κ. Καβάφης θεωρεί την «Τέχνη της Ποίσεως» το μοναδικό «καταφύγιο» στο οποίο μπορεί να βρει ανακούφιση και, συνεπώς, της αποδίδει το ρόλο του «θεράποντα ιατρού». Τα κεφαλαία αρχικά γράμματα δηλώνουν έμφαση, καθώς ο ποιητής σχεδόν θεοποιεί την ποίηση, λόγω της λύτρωσης που προσδοκά απ' αυτήν. Μέσω της προσωποποίησης, λοιπόν, επιτυγχάνεται η επικοινωνία του Κ. Καβάφη με την «Τέχνη της Ποίσεως», ο οποίος ξεκινά ένα φανταστικό

διάλογο μαζί της, συναισθηματικά φορτισμένο, που καταλήγει ν' αποτελεί εσωτερικό μονόλογο με εξομολογητικό ύφος.

δ) Σχήμα υπερβατό: «νάρκης του άλγους δοκιμές...»:

δίνεται έμφαση στις λέξεις που λογικά και συντακτικά αποχωρίζονται (νάρκης – δοκιμές). Με αυτό τον τρόπο έμμεσα τονίζεται ότι η ποίηση λειτουργεί σαν «ναρκωτικά» με πεπερασμένη διάρκεια επίδρασης απέναντι στην παντοδυναμία του χρόνου.

Γ1.

Στους στίχους αυτούς ο ποιητής με την αποστροφή του λόγου επικαλείται τη βοήθεια της Ποιητικής Τέχνης του, την οποία προσωποποιεί και τη θεωρεί ένα καταφύγιο, το αντίδοτο κατά της φθοράς του χρόνου. Η εναλλαγή α' και β' προσώπου προσδίδει θεατρικότητα στο λόγο του ποιητή και δραματοποίηση στην αφήγησή του. Η ποιητική τέχνη παρουσιάζεται από τον ποιητή να γνωρίζει κάπως από φάρμακα. Το επίρρημα κάπως αποτελεί λεκτική ειρωνεία που αναιρεί τη σημασία του ρήματος ξέρεις. Έτσι, η αναλγητική επίδραση της ποίησης είναι πεπερασμένη, πρόσκαιρη. Στη συνέχεια με υπερβατό σχήμα δίνεται έμφαση στις λέξεις που λογικά και συντακτικά αποχωρίζονται: νάρκης – δοκιμές, δηλαδή η ποίηση παρουσιάζεται ως προσπάθεια, απόπειρα κατευνασμού του πόνου του. Τα Φάρμακα της Ποίησης είναι η Φαντασία δηλαδή η σύλληψη της ιδέας, η νοητική δραστηριότητα εκτός πραγματικότητας και ο Λόγος δηλαδή η Γλώσσα, ο ενδιάθετος λόγος που πραγματοποιεί τη σύλληψη.

Δ1.

Ο Τάσος Λειβαδίτης στο ποίημα του «Αυτοβιογραφία» ασχολείται, όπως κι ο Κωνσταντίνος Καβάφης στο ποίημα του «Μελαγχολία του Ίάσωνος Κλεάνδρου ποιητού έν Κομμαγηνή 595 μ.Χ.» με το ίδιο θέμα. Συγκρίνοντας τα δύο ποιήματα μία πρώτη ομοιότητα που εντοπίζουμε είναι η αναφορά και των δύο στα γηρατειά με τον μεν Καβάφη να αναφέρεται σε αυτά με σαφήνεια («Το γήρασμα του σώματος και τής μορφής μου») ενώ ο Λειβαδίτης να τα υπονοεί («στην ηλικία μου χιονίζει, χιονίζει άδιάκοπα», «ή σάρκα μου ένας επίδεσμος γύρω απ' τό αυριανό μου τίποτα»). Μάλιστα και οι δύο κάνουν αναφορά στην αλλοίωση των σωματικών χαρακτηριστικών λόγω των γηρατειών : ο Καβάφης με τον πρώτο στίχο του ποιήματος και ο Λειβαδίτης με την αναφορά στη σάρκα του και την παρομοίωσή της μ' έναν επίδεσμο. Κύρια, επομένως, συνέπεια των γηρατειών είναι η ατονία των σωματικών λειτουργιών, η απώλεια της βιολογικής ευεξίας και της σωματικής υγείας. Παράλληλα, ομοιότητα αποτελεί και ο βαθύς – έντονος πόνος και το συναίσθημα μελαγχολίας κι απογοήτευσης που προκαλούν τα γηρατειά στους δύο ποιητές. Ο Καβάφης αναφέρεται σ' αυτά τα συναισθήματα με τον τίτλο του ποιήματος αλλά και με την

επανάληψη του δεύτερου στίχου «είναι πληγή από φριχτό μαχαίρι ». Το μαχαίρι είναι σύμβολο του Χρόνου που προκαλεί φριχτή πληγή στον ποιητή. Ο ποιητής αρνείται να συμφιλιωθεί με την ιδέα των γηρατειών και το εκφράζει στον τρίτο στίχο («Δέν έχω έγκατέρρησι καμιά») δίνοντας έμφαση στην δυσάρεστη ψυχολογική του κατάσταση με την διπλή άρνηση. Ο Λειβαδίτης εκφράζει το δυσάρεστο συναίσθημα που του προκαλούν τα γηρατεία με την μεταφορά «χιονίζει αδιάκοπα» («στήν ήλικία μου χιονίζει, χιονίζει αδιάκοπα») και με την απεριφραστη αναφορά του στον ψυχικό πόνο που βιώνει («κανείς...έκτός άπ' τον ίδιο μου τον πόνο»). Επιπροσθέτως, χαρακτηριστική ομοιότητα των δύο ποιημάτων είναι το αυτοαναφορικό τους στοιχείο, δηλαδή η αναφορά τους στην ίδια την Ποίηση («Ποιήματα για την Ποίηση»). Και τα δύο ποιήματα αναφέρονται στον ρόλο της Ποίησης στην αντιμετώπιση του ψυχικού πόνου των γηρατειών.

Ενώ όμως στον Καβάφη η ποίηση αποτελεί ένα αναλγητικό, ένα ναρκωτικό που τον βοηθά να μην νιώθει τον πόνο που του προκαλεί η πληγή των γηρατειών («νάρκης του άλλους δοκιμές, έν Φαντασία και Λόγω», «Τά φάρμακά σου... πού κάμνουμε - για λίγο - νά μή νοιώθεται ή πληγή ») στον Λειβαδίτη η Ποίηση δεν έχει καμιά ευεργετική επίδραση («κ' ή ποίηση σά μιά μεγάλη αλήθεια που τήν άνακαλύπτεις...δέν μπορεί να σου χρησιμέψει πιά σέ τίποτα»). Ο Καβάφης προστρέχει στην Ποίηση για να τον βοηθήσει στην απάλυνση - έστω πρόσκαιρη - του πόνου από τη φθορά του χρόνου (γηρατεία) κι αναζητά σ' αυτήν ένα καταφύγιο, ενισχυμένος από τη βεβαιότητα ότι η Ποίηση «ξέρει» (= γνωρίζει καλά) από αναλγητικά - παυσίπονα - «ναρκωτικά» φάρμακα. Προκαλούν δηλαδή την ψευδαίσθηση, δια της αισθητικής εμπειρίας, ότι ο χρόνος παύει να κυλά, ότι ο θάνατος δεν μας αφορά. Ωστόσο, η ροή του πραγματικού χρόνου δεν αναστέλλεται στην πραγματικότητα. Η φθαρτότητα και η θνητότητα του ανθρώπου είναι φυσική νομοτέλεια κι αναπόφευκτη. Αντίθετα απ' τον Καβάφη, ο Λειβαδίτης θεωρεί πως η Ποίηση δεν μπορεί να του προσφέρει βοήθεια, παρηγοριά κι ανακούφιση αλλά στέκεται ολομόναχος απέναντι στο πρόβλημά του υπομένοντας τον ψυχικό πόνο των γηρατειών («κανείς δέν μπορεί...κι όλομόναχος»). Τέλος, βασική διαφορά των δύο ποιημάτων αποτελεί το γεγονός πως ο Λειβαδίτης από τη μια μεριά δηλώνει με τον σύντομο τίτλο του ποιήματος, «Αυτοβιογραφία» πως το πρόβλημα των γηρατειών τον αφορά άμεσα ενώ ο Καβάφης απ' την άλλη με τον εκτενή τίτλο προσπαθεί να δημιουργήσει ένα ποιητικό άλλοθι και κρύβεται πίσω απ' το προσωπείο του Ιάσωνος Κλέανδρου, ο οποίος είναι ένα φανταστικό πρόσωπο, με σκοπό να μην μας αποκαλύψει αλλά να αποκρύψει πως το πρόβλημα των γηρατειών τον αφορά άμεσα. Ο Καβάφης αποστασιοποιείται απ' το πρόβλημα για να δώσει στο μήνυμά του αντικειμενικότητα, αληθοφάνεια και διαχρονικότητα.

Επιμέλεια: Πιτικάκη Ειρήνη
Ανίνου Ευρυδίκη
Μασσαράς Παναγιώτης
Χρυσουδάκης Γεώργιος